

Evin AKTEKİN¹

Betül BAYAZIT²

Serap ÇOLAK³

Tuncay ÇOLAK⁴

**EĞİTİLEBİLİR ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN EL
BECERİLERİNİN GELİŞİMİNE, KAPALI ALAN
AKTİVİTELERİNİN ETKİSİ⁵**

Özet

El becerileri, çocukluk döneminden itibaren zamanla gelişen ve insanoğlunun hayatında çok önemli yer tutan fonksiyonlardır. Zihinsel engellilerde normal bir insandan çok daha fazla önemlilik arz eder. Günlük yaşam aktivitelerinde zihinsel engellilerin el beceri aktivitelerini standart hareket paterni olarak öğrenmeleri, yaşamları sırasındaki bazı eksikliklerini gidermelerine yardımcı olacaktır. Çalışmada eğitilebilir zihinsel engelli öğrencilerin bu el becerilerini geliştirebilmeleri için kapalı alan aktivitelerinin etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmaya 7 erkek, 3 kız öğrenci dahil edilmiştir. Bu öğrencilerin öntest olarak başarabildikleri el beceri düzeyleri tespit edildi. Sonra bu öğrencilere 16 hafta, haftada 3 gün, günde 2 saat olmak üzere kapalı alan aktiviteleri (boyama, parmak oyunları, vida açma, kağıt yırtma) uygulanmıştır. Bu aktiviteler seçilirken çocukların günlük yaşamlarında gereksinim duydukları el hareket paternlerini içermelerine dikkat edildi. Özellikle kavrama ve koordinasyona yönelik hareketler seçildi. Yapılan çalışmalar sonunda öğrencilerin fiziksel yardım, model alma ve sözel yardımla veya bağımsız olarak etkinlikleri yapabilme kabiliyetlerine bakıp meydana gelen gelişmeleri tespit edildi.

¹ Kocaeli Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü mezunu

² Yrd.Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, bayazitbetul@gmail.com

³ Yrd.Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, serapclk@gmail.com

⁴ Prof.Dr., Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı, tuncayc@kocaeli.edu.tr

⁵ Bu makale, 23-25 Ekim 2008 tarihlerinde Bolu'da düzenlenen "10. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi"nde bildiri olarak sunulmuştur.

Sonuç olarak; günlük yaşam aktivitelerinde zihinsel engelli çocukların el becerilerinin gelişimine yönelik yapılan etkinliklerin tamamında olumlu yönde ilerleme sağlandığı görülmüştür. Rehabilitasyon merkezlerinde bu tür etkinliklere ağırlık verilmesi engelli çocukların el becerilerini arttıracak gibi günlük yaşam aktivitelerinde daha rahat ve özgür olmalarını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: El Becerileri, Zihinsel Engelli, Rekreasyon

CLOSED AREA ACTIVITIES EFFECT ON THE DEVELOPMENT OF HAND SKILLS IN EDUCABLE MENTALLY HANDICAPPED CHILDREN

Abstract

Hand skills, are functions which develops with time beginning from the childhood period and take an important place in humans life. This is more important in mentally handicapped than normal persons. In daily life activity, if hand skills activities are learnt as a standart movement pattern by mentally handicapped children, these can help them to appease some lacks during their life. Aim to research the effect of closed area activities to develop hand skills in educable mentally handicapped student.

In study include 7 boys and 3 girls. First in pretest we determine the level of hand skills that they can accomplish. After, we apply closed area activities (painting, finger games, screwing off, tearing paper) to students during 16 weeks, 3 days per weeks, 2 hours per days. When choosing these activities, we pay attention to contain hand movements pattern needed in daily life. After the study, we have observed the ability to achieve activities with physical aid, taking one's model, oral aid or independently, and we have determined the evolutions which occur.

In conclusion, all activities related to the development of hand skills, in daily life activity of mentally handicapped children, had demonstrated a positive progress. By focusing on these kinds of activities in rehabilitation centers, it will provide an improvement of hand skills of mentally handicapped children, also a quiet and independent life.

Key Words: Development, Hand, Mentally Handicap, Recreation

1. GİRİŞ

Yaşam boyunca insanların davranışlarında değişme meydana getirme süreci olarak kabul edilen eğitim bu süreç içerisinde bireylerin topluma uyumunu sağlamıştır. Eğitim; bireyleri ve toplumları amaçlı, düzgün bir yaşam biçimine ulaştırmada ve sahip olunan bilgi, beceri ve değerleri planlı bir şekilde bir sonraki kuşağa aktarmada önemlidir (Harmandar, 1998). Eğitim sisteminin; ulusal kalkınma amaçlarına, eğitilenlerin gelişim düzeylerine uygun olması gerekmektedir (Başaran, 1982). Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir (Kaya, 1993).

Özel eğitim; çoğunluktan farklı ve özel gereksinimli çocuklara sunulan, üstün özellikleri olanları yetenekleri doğrultusunda kapasitelerinin en üst düzeye çıkmasını sağlayan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek kaynaşmasını ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatan eğitim olarak tanımlanmıştır. Özel eğitim, rehberlik ve rehabilitasyon etkinliklerinin örüntülemiş olduğu bir etkileşim alanıdır.

(Ataman, 2003). Engel, bireyin belli bir zamanda yapması istenilenleri yetersizlik yüzünden yapamamasıdır (Özsoy vd., 1997). Zihinsel engelli, bireyin standardize edilmiş zeka testleri ile yapılan değerlendirme sonucu aldığı puanın 70 veya daha altında olma durumu olarak açıklanmaktadır (Özer, 2005). Zihinsel engellilik ise özellikle gelişim döneminde ortaya çıkan bilişsel, dil, motor ve sosyal becerilerin gelişiminin durması ya da tamamlanmaması durumudur (WHO, 1996). Eğitilebilir (hafif derece) zihinsel engelli çocuklar; zeka bölümleri çeşitli ölçeklerle sürekli olarak (45-75) arasında olan engelli grubudur. Bazı özel eğitimci ve alanında uzman kişiler bu bireyleri hafif derecede zihinsel engelli bireyler olarak da tanımlanmaktadır. Kaynaştırma eğitimlerine dahil olabilirler ya da herhangi örgün bir okul eğitimine ek olarak rehabilitasyon ve özel eğitim alabilirler (Özgür, 2008). Phillips (2008) kaynaştırma eğitimi, bütün öğrencilerin, yetenekleri ne olursa olsun, okullarda normal gelişim gösteren bireylerle bir arada eğitilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Oyun, çocuğun öğrenmesini kolaylaştıran, sosyalleşmesini sağlayan ve kendini ifade edebilmesine yardımcı en önemli araçtır (Erkan, 1999). Oyun yoluyla zihinsel engelli çocukların davranışsal yetkinlikleri ve bilişsel becerileri artmaktadır (Dörger, 2001). Engelli çocuklarda kaba ve ince motor sınırlılıklar fiziksel yetersizlik olarak oyunu etkiler (Johnson et.al., 1999). Oyunun, engelli çocukların gelişimine yardımcı olabilmesi için, çevrenin düzenlenmesine dikkat edilmeli, uyarıcılar daha zengin olmalıdır. Özel eğitime muhtaç bireylerin eğitim ve öğretim programları onları toplum hayatına hazırlayıcı ve günlük hayatta kullanabileceği becerileri geliştirici yönde düzenlenmelidir (Battal, 2007). Doğrudan öğretimde model olma, öğrenciye kazandırılacak becerinin nasıl yapılacağının eğitmen tarafından gösterilerek aynı zamanda becerinin yapımının betimlenmesidir (Çakır, 2006). Zihinsel engelli çocuklar, tüm becerilerini geliştirmek amacıyla oyun oynamalıdır (Korkmaz, 2000).

Zaman, hayattır ve zamanı boşa geçirmek, hayatı boşa geçirmek anlamını taşımaktadır (Hazar, 2003). Zaman anlayışının kişi veya toplum kalkınmasına önemli bir katkısı vardır (Karaküçük, 2008). Boş zaman bireyin, hem kendisine hem de başkaları için bütün zorunluluklardan ya da bağlantılardan kurtulduğu ve kendi isteği ile seçeceği bir etkinlikte uğraşacağı zamandır (Kılbaş, 2004). Zihinsel engelli çocukların boş zaman gereksinimleri, engelli olmayanlarla aynıdır. Bu gereksinimlerin başlıcaları; dinlenme, rahatlatma, eğlenme, tanıma, öğrenme, deneyim kazanma, birlikte olma, diğer insanlarla iletişim kurma, yaratıcılık, vb. içerikli etkinliklerdir (Oymak, 1998).

Zihinsel engelli çocukların eğitim ve gelişimlerinde oyunun da içerisinde yer aldığı rekreatif etkinlikler ön planda tutulmaktadır. Bu etkinliklerin uygulanması engelli çocukların topluma kazandırılmasında büyük katkı sağlayacaktır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, Kocaeli İlinde bulunan Sezgice Özel Eğitim Kurumunda tesadüfi yolla seçilen 10-13 yaş arası eğitilebilir zihinsel engelli öğrenci grubunun boş zamanlarını değerlendirmek için kapalı alan aktivitelerinin (boyama, parmak oyunları, vida açma, kağıt yırtma) el becerilerine olumlu etkilerini değerlendirmek amacıyla haftada 3 gün, günde 2 saat olmak üzere toplam 16 hafta devam etmiştir. Araştırma grubunu 7 erkek, 3 kız olmak üzere toplam 10 kişi oluşturmaktadır. Yapılan etkinlikler sonucunda, eğitilebilir zihinsel engelli öğrencilerin fiziksel yardım, model alarak öğrenme, sözel yardım veya bağımsız olarak etkinlikleri yapıp-yapmadığına bakılmıştır. Belirlenen her bir parametre için 3 ölçüm alınmıştır. Engelli öğrencilere el becerilerini geliştirmelerine yönelik bireysel eğitim desteği sağlanmıştır.

Elde edilen veriler, SPSS 15.0 paket programında, frekans ve yüzde değerleri alınarak tablolar haline getirilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Araştırma Grubunun Kağıt Yırtma Parametresinin Birinci, İkinci ve Üçüncü Ölçüm Sonuçlarının Dağılımı

PARAMETRE		I. ÖLÇÜM		II. ÖLÇÜM		3. ÖLÇÜM	
		N	%	N	%	N	%
KAĞIT YIRTMA	FİZİKSEL	5	50,0	1	10,0	-	-
	BOŞ	5	50,0	9	90,0	10	100,0
	MODEL	4	40,0	3	30,0	2	20,0
	BOŞ	6	60,0	7	70,0	8	80,0
	SÖZEL	0	0	4	40,0	2	20,0
	BOŞ	10	100,0	6	60,0	8	80,0
	BAGIMSIZ	1	10,0	2	20,0	6	60,0
	BOŞ	9	90,0	8	80,0	4	40,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi, kağıt yırtma parametresinde; fiziksel birinci ölçümde 5 (% 50), boş 5 (% 50); ikinci ölçümde 1 (% 10), boş 9 (% 90) ve son ölçümde ise 0 (% 0) boş 10 (% 100) olarak bulunurken; model alma birinci ölçümde 4 (% 40), boş 6 (% 60); ikinci ölçümde 3 (% 30), boş 7 (% 70) ve son ölçümde ise 2 (% 20) boş 8 (% 80); sözel birinci ölçümde 0 (% 0), boş 10 (% 100); ikinci ölçümde 4 (% 40), boş 6 (% 60) ve son ölçümde ise 2 (% 20) boş 8 (% 80) olarak bulunurken; bağımsız birinci ölçümde 1 (% 10), boş 9 (% 90); ikinci ölçümde 2 (% 20), boş 8 (% 80) ve son ölçümde ise 6 (% 60) boş 4 (% 40) olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Vida Açma Parametresinin Birinci, İkinci ve Üçüncü Ölçüm Sonuçlarının Dağılımı

PARAMETRE		I. ÖLÇÜM		II. ÖLÇÜM		III. ÖLÇÜM	
		N	%	N	%	N	%
VIDA AÇMA	FİZİKSEL	7	70,0	2	20,0	1	10,0
	BOŞ	3	30,0	8	80,0	9	90,0
	MODEL	1	10,0	3	30,0	2	20,0
	BOŞ	9	90,0	7	70,0	8	80,0
	SÖZEL	0	0	3	30,0	1	10,0
	BOŞ	10	100,0	7	70,0	9	90,0
	BAGIMSIZ	2	20,0	2	20,0	6	60,0
	BOŞ	8	80,0	8	80,0	4	40,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi, vida açma parametresinde; fiziksel birinci ölçümde 7 (% 70), boş 3 (% 30); ikinci ölçümde 2 (% 20), boş 8 (% 80) ve son ölçümde ise 1 (% 10) boş 9 (% 90) olarak bulunurken; model alma birinci ölçümde 1 (% 10), boş 9 (% 90); ikinci ölçümde 3 (% 30), boş 7 (% 70) ve son ölçümde ise 2 (% 20) boş 8 (% 80); sözel birinci ölçümde 0 (% 0), boş 10 (% 100); ikinci ölçümde 3 (% 30), boş 7 (% 70) ve son ölçümde ise 1 (% 10) boş 9 (% 90)

olarak bulunurken; bağımsız birinci ölçümde 2 (% 20), boş 8 (% 80); ikinci ölçümde 2 (% 20), boş 8 (% 80) ve son ölçümde ise 6 (% 60) boş 4 (% 40) olarak bulunmuştur.

Tablo 3. Araştırma Grubunun Boyama Parametresinin Birinci, İkinci ve Üçüncü Ölçüm Sonuçlarının Dağılımı

PARAMETRE		I. ÖLÇÜM		II. ÖLÇÜM		III. ÖLÇÜM	
		N	%	N	%	N	%
BOYAMA	FİZİKSEL	2	20,0	-	-	-	-
	BOŞ	8	80,0	10	100,0	10	100,0
	MODEL	3	30,0	3	30,0	-	-
	BOŞ	7	70,0	7	70,0	10	100,0
	SÖZEL	2	20,0	2	20,0	2	20,0
	BOŞ	8	80,0	8	80,0	8	80,0
	BAGIMSIZ	3	30,0	5	50,0	8	80,0
	BOŞ	7	70,0	5	50,0	2	20,0

Tablo 3’de görüldüğü gibi, parmak oyunları parametresinde; fiziksel birinci ölçümde 6 (% 60), boş 4 (% 40); ikinci ölçümde 0 (% 0), boş 10 (% 100) ve son ölçümde ise 0 (% 0) boş 10 (% 100) olarak bulunurken; model alma birinci ölçümde 3 (% 30), boş 7 (% 70); ikinci ölçümde 9 (% 90), boş 1 (% 10) ve son ölçümde ise 5 (% 50) boş 5 (% 50); sözel birinci ölçümde 1 (% 10), boş 9 (% 90); ikinci ölçümde 0 (% 0), boş 10 (% 100) ve son ölçümde ise 3 (% 30) boş 7 (% 70) olarak bulunurken; bağımsız birinci ölçümde 0 (% 0), boş 10 (% 100); ikinci ölçümde 1 (% 10), boş 9 (% 90) ve son ölçümde ise 2 (% 20) boş 8 (% 80) olarak bulunmuştur.

Tablo 4. Araştırma Grubunun Parmak Oyunları Parametresinin Birinci, İkinci ve Üçüncü Ölçüm Sonuçlarının Dağılımı

PARAMETRE		I. ÖLÇÜM		II. ÖLÇÜM		III. ÖLÇÜM	
		N	%	N	%	N	%
PARMAK OYUNLARI	FİZİKSEL	6	60,0	-	-	-	-
	BOŞ	4	40,0	10	100,0	10	100,0
	MODEL	3	30,0	9	90,0	5	50,0
	BOŞ	7	70,0	1	10,0	5	50,0
	SÖZEL	1	10,0	-	-	3	30,0
	BOŞ	9	90,0	10	100,0	7	70,0
	BAGIMSIZ	0	0	1	10,0	2	20,0
	BOŞ	10	100,0	9	90,0	8	80,0

Tablo 4’de görüldüğü gibi, parmak oyunları parametresinde; fiziksel birinci ölçümde 2 (% 20), boş 8 (% 80); ikinci ölçümde 0 (% 0), boş 10 (% 100) ve son ölçümde ise 0 (% 0) boş 10 (% 100) olarak bulunurken; model alma birinci ölçümde 3 (% 30), boş 7 (% 70); ikinci ölçümde 3

(% 30), boş 7 (% 70) ve son ölçümde ise 0 (% 0) boş 10 (% 100); sözel birinci ölçümde 2 (% 20), boş 8 (% 80); ikinci ölçümde 2 (% 20), boş 8 (% 80) ve son ölçümde ise 2 (% 20) boş 8 (% 80) olarak bulunurken; bağımsız birinci ölçümde 3 (% 30), boş 7 (% 70); ikinci ölçümde 5 (% 50), boş 5 (% 50) ve son ölçümde ise 8 (% 80) boş 2 (% 20) olarak bulunmuştur.

4. TARTIŞMA

Yapılan çalışmada üçüncü ölçüm sonucuna göre, kağıt yırtma 6 (% 60), vida açma 6 (% 60) ve boyama 8 (% 80) etkinliklerinde ölçüm sonuçlarına göre çocuklar bu etkinlikleri bağımsız olarak daha iyi yapabilmekte iken, parmak oyunlarında model alarak 5 (% 50) daha iyi başarı sağladıkları ortaya çıkmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda, çocukların el becerilerine yönelik yapılan etkinliklerin tümünde ilk ölçümle son ölçüm arasında olumlu yönde gelişme olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, uygulanan çalışma programında küçük kas gruplarının gelişimine yönelik yapılan ince motor çalışmalarının çeşitlendirilmiş olmasına bağlanabilir. Bir diğer etken de çalışma süresinin uzun olmasından dolayı el becerilerine yönelik uygulanan çalışmalarda sürekli tekrar yapılması ve sürdürülebilir bir eğitim anlayışı olabilir. Bu tür etkinliklere daha fazla ağırlık verilirse eğitilebilir zihinsel engelli çocukların el becerilerindeki gelişimlerinin de o oranda artış göstereceği düşünülebilir.

El becerilerinin öğretilmesinde eğitiminin yanı sıra öğrencinin öğrenme isteği de çok önemlidir. Materyal olmadan zihinsel yetersizliği olan çocuklara el becerilerini öğretmek oldukça zordur. Yapılan 16 haftalık programda oyun içerikli aktiviteler uygulanmıştır. Ayrıca, çalışmada, hem yaş hem cinsiyet hem de öğrenme seviyesine uygun çok çeşitli materyallerden faydalanılmıştır. Yapılan bir çalışmada, zihinsel engellilerin eğitime yönelik kullanılacak materyallerin tasarlanmasında ve uygulanmasında dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Erdem, 2011). Kullanılan materyallerin, öğrencinin hızlı öğrenmesine, genelleme yapmasına, öğrencide öğretilmek istenen becerinin kalıcı olmasına neden olduğu söylenebilir.

Özel eğitim kurumlarındaki dersler kapsamında yürütülen çeşitli çalışmaların engelli bireylerin çevrelerini tanımalarına, kendilerini ifade etmelerine ve sosyalleşmelerine yardımcı olması gerekmektedir. Öğretme ve öğrenme sürecinde yapılan pekiştirmelerin zamanında ve engelli öğrenci için anlamlı olmasına özen gösterilmesi yapılan çalışmanın başarılı olmasında başka bir neden olarak gösterilebilir.

Zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin yapılan öğretimler sonucunda, kazandıkları el becerileri sadece motor gelişimini değil aynı zamanda özgüven gelişimini, çevresindeki kişilerle olan ilişkilerini, okula uyum sürecini ve akranları tarafından kabul edilmesini de olumlu yönde etkileyecektir.

Engelli çocukların aileleri üzerine yapılan bir çalışmada sınıf ortamında yapılan farklı aktivitelerin hem aileler hem de çocuklar üzerine olumlu etkileri olduğu ortaya çıkmıştır (Özbaba, 2000). Okullarda çalışan personel ve engelli öğrenciler üzerine etkisini araştıran çalışmalar da vardır (Kaya, 2003). Bütün bu çalışmalar değerlendirildiğinde yapılan çalışmada yer alan kapalı alan etkinliklerinin engelliler, çalışanlar ve aileler üzerine de olumlu etkisi olduğu söylenebilir.

Batu'nun (1998) küçük kas gelişimi zayıf olan çocuklar üzerine yaptığı çalışmada, öğrencilerin iğne-iplik tutmayı gerektiren derslerde zorlandıklarını belirtmiştir. Bu çalışmada ince el hareketlerinin özellikle çocukluk döneminde önemli olduğu vurgulanmaktadır. Yapılan

çalışma da, engellilerde el becerilerinin gelişiminin büyük bir sabır ve özverili çalışmalardan sonra elde edildiği sonucunu ortaya koymaktadır.

Yapılan araştırmalarda, engelli çocuğun el becerilerinin geliştirilmesinde iş-ugraş terapistlerinin oyun yoluyla eğitimi sağlamalarının çok önemli olduğu vurgulanmaktadır (Barnett, 1991; Büyükkınacı, 2010). Şahsuvaroğlu (2014) yaptığı çalışmada engelli bireylere okullarda rehberlik hizmeti sunulurken öğrencilerin engellerinin değil potansiyellerinin göz önüne alınması gerektiğinin son derece önemli olduğunu ifade etmektedir.

Engelli çocukların el becerilerinin geliştirilmesinde okullarda yaratıcı drama ve sanatsal etkinliklerin artırılması hem sosyal hem de motor gelişim açısından olumlu olacağı söylenebilir. Günlük yaşam aktivitelerinde zihinsel engelli çocukların el becerilerinin gelişimine yönelik yapılan etkinliklerin tamamında olumlu yönde ilerlemeler sağladıkları görülmüştür. Rehabilitasyon merkezlerinde bu tür etkinliklere ağırlık verilmesi engelli çocukların el becerilerini arttıracak gibi günlük yaşam aktivitelerinde de daha rahat ve özgür olmalarına destek olacaktır. Ayrıca, yapılan çalışmalarda engelli çocuklar arasına normal gelişim gösteren çocukların alınması, bu çocukların gelişimlerini olumlu yönde etkileyecektir.

KAYNAKLAR

- ATAMAN, A, (2003), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- BARNETT, L. A, (1991), “The Playful Child: Measurement of a Disposition to Play”, Play and Culture, 4(1), 51-74.
- BAŞARAN, İ. E, (1982), Eğitim Psikolojisi, Emel Matbaacılık, Ankara.
- BATTAL, İbrahim, (2007), Sınıf Öğretmenlerinin ve Branş Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi (Uşak İli Örneği), Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- BATU, Emine Sema, (1998), Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırıldığı Bir Kız Meslek Lisesi’ndeki Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüş ve Önerileri, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- BÜYÜKKINACI, A, (2010), “Uğraş Terapisi (Ergoterapi)”, Klinik Psikiyatri Dergisi, Y.13, s. 137-142.
- ÇAKIR, Salih, (2006), Doğrudan Öğretim Yaklaşımının Zihin Engelli Öğrencilere Telefonla Uygun Şekilde Konuşma Sosyal Becerisini Kazandırmada Etkisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- DÖRGER, D, (2001), Özürlüler ile Yaratıcı Drama, Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri ve Uygulama Merkezi (AHUM) Etkinliği, Ankara.

- ERDEM, M. R, (2011), Zihinsel Engellilerin Eğitimine Yönelik Eğitim Materyali Oluşturmada Tasarım Sürecinin İncelenmesi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- ERKAN, G, (1999), Oyun ve Özürlü Çocuklar, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Y. 4, s. 215-223, Ankara.
- HARMANDAR, İ, (2000), Beden Eğitimi ve Sporda Özel Öğretim Yöntemleri, Alp Ofset, Kütahya.
- HAZAR, A, (2003), Rekreasyon ve Animasyon, Detay Yayıncılık, Ankara.
- JOHNSON, J. E. ; CHRISTIE, J. F. ; YAWKEY, T. D. ; (1999), Play and Early Childhood Development, NY: Addison Wesley Longman, Newyork.
- KARAKÜÇÜK, S, (2008), Rekreasyon (Boş Zamanları Değerlendirme), 5. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- KAYA, Y. K, (1993), Eğitim Yönetimi. Kuram ve Türkiye’deki Uygulama, 5. Basım, Set Ofset Matbaacılık, Ankara.
- KAYA, U, (2003), İlköğretim Okulu Yöneticilerinin, Sınıf Öğretmenlerinin ve Rehber Öğretmenlerinin Kaynaştırma İle İlgili Bilgi, Tutum ve Uygulamalarının İncelenmesi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- KILBAŞ, Ş, (2004), Rekreasyon Boş Zamanları Değerlendirme, Nobel Yayınevi, Ankara.
- KORKMAZ, B, (2000), Yağmur Çocuklar Otizm Nedir?, 2.Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- OYMAK, M, (1998), Zeka Özürlü Çocukların Yetiştirilmesi Tanımlar-Kavramlar-Programlar, Sabev Yayınları, Ankara.
- ÖZBABA, Nesrin, (2000), Okul öncesi Eğitimcilerin ve Ailelerin Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar ile Normal Çocukların Entegrasyonuna (Kaynaştırılmasına) Karşı Tutumları, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZER, D. S, (2005), Engelliler İçin Beden Eğitimi ve Spor, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- ÖZGÜR, İskender, (2008), Engelli Çocuklar ve Eğitimi, Özel Eğitim, Karahan Kitabevi, Adana.
- ÖZSOY, Y.; ÖZYÜREK, M.; ERİPEK, S.; (1997), Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar: Özel Eğitime Giriş, 7. Basım, Karatepe Yayınları, Ankara.
- PHILLIPS, K, (2008), The Resource Room in Special Education, EBSCO Research

Starters.

ŞAHSUVAROĞLU, T, (2014), “Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylere İş-Meslek Eğitimi Veren Kurumlara İlişkin Verilerin Gözden Geçirilmesi”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (Journal of Research in Education and Teaching), Cilt:3 S.2, Makale No: 34, ISSN: 2146-9199, s. 322.

WHO, (1996), Guide for Mental Retardation,

http://www.who.int/mental_health/media/en/69.pdf, Erişim tarihi: 3 Eylül 2014